

Türk Hat Sanatının Dehası Şeyh Hamdullah'ı Ölümünün 500. Yılında Anarken

*Seyfi Kenan**

Osmanlı hat ekolünün kurucusu Hamdullah Efendi (ö. 1520), ölümünün 500. yılında Sakıp Sabancı Müzesi (SSM) tarafından düzenlenen *Ölümünün 500. Yılında Şeyh Hamdullah* sergisiyle anıldı. Onun kaleminden çıkmış bir hat levhasını ilk defa yıllar önce Sadberk Hanım Müzesi'nde görmüş, eserine hayret içinde bakakalmış, büyük ustalığını yakından temâşa etme fırsatını elde etmiştim. O günü hala hatırlarım. Aslında levhanın bulunduğu salona girdiğimde sorup sormuşturmaya hiç gerek kalmadan Şeyh Hamdullah 'ben buradayım' demiş ve hemen bulmuştum. Aynı şekilde daha sonraki yıllarda Rijksmuseum Amsterdam'ı gezerken Rembrandt'ın tabloları için de benzer bir deneyimi yaşadığımı itiraf etmeliyim. Bazı sanat dehalarının zamanının ötesinde ve üstünde yarattıkları özgün değeri ve ustalığı yüksek eserleri daha sonra takipçileri tarafından ekolleştirilerek veya zaman zaman farklı bir zarafetle estetize edilerek ortaya konsa da pınarın başlangıç noktasının özgünlüğü ve güzelliği her zaman, her yerden farkedilebilir.

Batı düşünce tarihi nasıl ki Sokrates öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılır, Türk hat sanatı da Şeyh Hamdullah öncesi ve sonrası şeklinde tasnif edilebilir. Hüsn-i hat sanatına olağanüstü dokunuşu, aklâm-ı sitteye (sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî', rıkâ') verdiği yeni ve zarif üslup, tarz nedeniyle Hamdullah Efendi'ye "kıbletülküttâb" unvanı verilmiş ve bununla temayüz etmiştir, her ne kadar başka becerileri dolayısıyla farklı unvanlarla anılsa da. Söz gelimi şeyh lakabı onun okçuluğundan ve okçular tekkesi şeyhliğinden gelmektedir. Aslında ok atmak ile harf, kelime veya istif çıkarmak arasında yakın bir ilişki vardır, çünkü

* Marmara Üniversitesi.

her ikisinde de nefesi tutup tam denge ve sükûnet içinde, asla zihin dağınıklığına fırsat vermeksizin, duru bir muhayyile ile sadece hedefe yoğunlaşarak oku atmak veya kağıda harfi, istifi çıkarmak gerekir. Bu arada son dönem ünlü hattatlarından ve Şeyh Hamdullah vadisinde ilerleyenlerden biri olan Necmettin Okyay'ın da hem hat sanatında hem de okçulukta, soyadından da belli olduğu gibi mahir bir usta olduğunu belirtelim.

Hat sanatı Şeyh Hamdullah'ın elinde o derece zarif bir hale gelmiştir ki hem zamanındaki hem kendisinden sonraki hattatlar, Yâkût (ö.1299) tarzını terk ederek onun sanatına yönelmiş ve onun yazış biçimini örnek almışlardır. Bu hat dehasının eserleri konusunda büyük emekler veren Muhittin Serin'in ifade ettiği gibi, muhakkak, reyhânî veya aklâm-ı sittenin karışık bir şekilde kullanıldığı Yâkût tarzı mushaf yazımı zamanla terk edilmiş, yerine hemen hemen bütün İslâm dünyasında Şeyh Hamdullah'ın geliştirdiği ve güzelleştirdiği nesih hatla mushaf yazmak yeni bir gelenek haline gelmiştir.¹ Nitekim sayfa düzeni ve yazı arasındaki ilişkinin onun elinde ideal ölçülere ulaştığı, böylece yazı ve boşluklar arasında zarif bir âhenk ve orantı oluştuğu görülebilir. Onun sabırla geliştirdiği becerisi, üslûbu ve sadeliğiyle hem mushaf yazısı hem kıta ve levha hattı zarafet dolu bir marifete dönüşmüş; böylelikle devamlılık sağlamış ve nihayetinde Şeyh Hamdullah ekolü oluşmuştur.

Türk hat sanatına büyük emekler veren Uğur Derman, bu ekolün oluşum hikayesini, yer yer hat sanatıyla ilgili şifahi kültürden de beslenerek kendine özgü bir ifadeyle şöyle anlatmaktadır:² II. Bayezid tahta geçtikten kısa bir zaman sonra, Hamdullah Efendi'ye sarayda bir yer açarak onu "saray kâtibi" ve "yazı muallimi" olarak istihdam eder. Sultan'ın, Amasya'dan şehzade yıllarında da musahibi olan Hamdullah Efendi hat sanatını icra ederken, bazen hokkasını tutar, rahat etsin diye sırtını yastıklarla beslemiş. O zamanlar Yâkût el-Mustasîmî'nin yazı tarzı ile hattatlar sanatlarını devam ettirmiş. "Tabiatıyla, Şeyh Hamdullah da bu vâdîde yazardı. Bir gün Hamdullah Efendi ile sohbet esnasında (1485 yılına rastlar) II. Bayezid, hazineden yedi adet enfes Yâkût yazısı çıkarttırıp ona gösterdi ve "bu tarzdan gayrı bir vâdî ihtira olunsa idi iyi olurdu" diye teşvik etti. Bunun üzerine Şeyh, bir "yazı çilesi" ne girmek üzere inzivâya çekildi ve "Hızır Aleyhisselâm'ın da yardımıyla" kendisine has bir yazı üslûbunu buldu."³ Bundan sonra daima bu yeni

1 Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* (İstanbul: Kubbealtı, 2007), 239 s.

2 Bazı yerler az değiştirilerek, bazı yerler tırnak içinde Uğur Derman'ın kendine has anlatımı özellikle muhafaza edilerek verilmiştir.

3 Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi-I* (İstanbul: Kubbealtı, 2011), s. 84.

“vâdîde”, artık ekolleşen bu yeni üslupta eserlerini ortaya koymuştur. Nitekim hakkında şu beyitler kayda geçmiştir;

*Şeyh oğlu Hamdi hattı, tâ kim buldu zuhur,
Âlemde bu muhakkak, nesh oldu hatt-ı Yâkût*⁴

Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid dönemlerinin büyük hattatı Şeyh Hamdullah, Amasya’da Buhara’dan göç eden bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Tam tespit edilememekle beraber doğum tarihinin bazı kaynaklar, 1426 ile 1430 yılları arasında olduğunu tahmin etmektedir. Hattat bir aileden ve çevreden gelen Hamdullah Efendi, 15. yüzyıl Osmanlı dünyasında hat sanatının önemli merkezlerinden biri olan Amasya’da çeşitli hocalardan ders gördü ve aklâm-ı sütte’den icâzet aldı. Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına da vukûfiyeti nedeniyle, II. Bayezid’in Amasya’daki şehzadelik yıllarında hocası oldu, ona hat dersleri verdi ve icazetle mezun etti. Fatih Sultan Mehmed’in özel kütüphanesi için bazı eserler istinsah etti. Ömrünü hat sanatına adadı. Bugün çeşitli müze ve kütüphanelerde, Muhittin Serin’in tespitlerine göre, Şeyh Hamdullah “ketebeli” veya farklı bir hattat tarafından ona ait olduğu ifade edilen otuz mushaf, elli En’âm ve cüz, 121 murakka’ ve kıta ile bazısı Fâtih Sultan Mehmed için hazırlanmış tıp ve hadisle ilgili sekiz kitap, altı adet dua mecmuası yer almaktadır.⁵

Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu’nda, hattın dehası Şeyh Hamdullah ve çağdaşlarının, onun “vadîsi”nden yürüyen hattatların yanı sıra 16. yüzyılın usta müzehhiplerinin elinden çıkmış, nadir eserler muhafaza edilmektedir. Bu ünlü hattatın ölümünün 500. yılı nedeniyle, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nden, Sadberk Hanım Müzesi’nden ve Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu’ndan seçme eserlerle hazırlanan mütevacı sergide, 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyılın ilk yarısında el emeği göz nuruyla ortaya konmuş nadir elyazması kitaplar, Kuran-ı Kerim nüshaları, kıtalar ve albümler yer almaktadır. Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı’na bağlı Topkapı Sarayı Müzesi’nden, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’na bağlı Süleymaniye Kütüphanesi’nden İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nden, Dallas Museum of Art ve Hannover August Kestner Museum’dan, pandemi şartlarında ödünç alınamayan eserler ise, dijital bir yerleştirme ile müze ziyaretçilerine sunulmuştur. Sergiye eşlik etmesi planlanan kitabın yayınlanmasını ise ilgiyle bekliyoruz.

4 Derman, *Ömrümün Bereketi-I*, s. 84.

5 Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah*, s. 85-225.

Muhakkak, nesih kıta. Emin Barın Koleksiyonu. Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* içinde.

Sülüs, nesih kıta. Sakıp Sabancı Müzesi Koleksiyonu.
Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* içinde.

Sülüs, nesih kıta. İÜK, A, nr. 6487/1b. Muhittin Serin, *Hattat Şeyh Hamdullah* içinde.